

جنبش مقاومت اسلامی فلسطین؛ حماس

یکم عبدالغفور دورانی

طلبه سال اول تخصص فی الفقه دارالعلوم زاهدان

دانشگاه الأزهر تحت تأثیر افکار این گروه از جمله وحدت مسلمانان و بازیابی مجد و عظمت و خلافت اسلامی و آزادی بلاد مسلمین خصوصاً فلسطین قرار گرفتند. در سال ۱۹۳۵ حسن البنا برادرش عبدالرحمن البنا را به فلسطین فرستاد تا با مجاهد مشهور شیخ عزالدین القسام که فرماندهی مجاهدین فلسطین را به عهده داشت دیدار کند.

در سال ۱۹۴۷ هیأت وادی النیل با ابتکار عزام باشا دبیر کل جامعه عرب و حاج امین حسینی تشکیل شد. این هیأت خواستار دایر کردن مراکز آموزش نظامی برای داوطلبان جهاد در فلسطین شد که با موافقت مصر و سوریه مواجه شد. گروه کثیری از اسلام گرایان به این مراکز هجوم آوردند و پس از طی دوره های آموزش نظامی به سختی خود را به فلسطین می رساندند و دست به عملیات علیه یهودیها و انگلیسها می زدند.

اولین درگیری در ۱۲ می ۱۹۴۸ در کفر دیروم رخ داد و چون دشمن آمادگی کامل داشت تعداد زیادی از مجاهدین به شهادت رسیدند.^(۱)

در این سال هزاران رزمنده داوطلب از مصر، سوریه، اردن، عراق و حتی سودان به فلسطین آمدند و در رویارویی با یهود حماسه آفریدند و صدها شهید تقدیم کردند و توطئه های بریتانیا و یهود

شکل گیری جنبش مقاومت اسلامی فلسطین «حماس» ناشی از فعل و انفعالات، عوامل و تحولات عدیده ای است که ملت فلسطین از آغاز قرن بیستم به خود دیده است. اگر چه حماس در سال ۱۹۸۷ با صدور بیانیه ای اعلام موجودیت کرد لیکن ریشه های شکل گیری این جنبش به دهه چهل قرن بیستم برمی گردد.^(۲)

نهضت اسلامی و مسئله فلسطین

حماس در واقع گستره جنبش اسلامی اخوان المسلمین محسوب می شود که در سال ۱۹۲۸ میلادی به رهبری شیخ حسن البنا رحمه الله در مصر و با هدف رویارویی با جریانات کمونیستی و لائیک که متعاقب سقوط خلافت عثمانی و تسلط انگلیسها جرات تبلیغ و مبارزه با اسلام را پیدا کرده بودند، تأسیس شد. این جماعت توجه خاصی به مسئله فلسطین، آرمان قدس و توطئه های بریتانیایی و یهودی علیه مقدسات اسلامی از خود نشان داد.

در همین ارتباط شیخ حسن البنا و حاج امین حسینی مفتی اعظم فلسطین با هم جلسات مشورتی و هماهنگی داشتند. آنها در مصر کمک جمع آوری می کردند و نیز گروهی از طلاب فلسطینی

با جمال عبدالناصر و اتحاد جماهیر شوروی پیدا کرده بود هر گونه شائبه دینداری و داشتن گرایش اسلامی را رد می کنند ولی دیگران چنین چیزی را انکار می کنند و اسلام گرا بودند آنها را مورد تأکید قرار می دهند. چنانکه نخستین بیانیه سازمان فتح یک بیانیه اسلامی جهادی بود.^(۵)

نهضت اسلامی بعد از شکست ۱۹۶۷ و موج اسلام خواهی در فلسطین

در سال ۱۹۶۷ جنگ میان عربها و اسرائیل در گرفت که اسرائیل توانست با حمایت کامل آمریکا، عربها را شکست دهد. و سازمان آزادیبخش فلسطین «ساف» که از چند گروه فلسطینی در سال ۱۹۶۴ تشکیل شده بود به اردن منتقل شد.^(۶) شوروی و بعضی از دولتهای عرب الحاق بعضی از گروههای قوم گرا و کمونیستی را بر ساف تحمیل کردند و جبهه خلق جورج حبش، جبهه دموکراتیک نایف حواتمه، فرماندهی کل احمد جبریل و الصاعقه بعثی و حزب کمونیست به سازمان آزادیبخش پیوستند و ساف بروز هر گونه تشکل فلسطینی را ممنوع اعلام کرد. همین امر باعث شد که جنبش اسلامی کرانه باختری رود اردن از سال ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۰ تحت شعار فتح در قالب چهار پادگان که به پادگانهای شیوخ معروف شده بودند و توسط شهید عبدالله عزام^(۷) و دکتر احمد نوفل فرماندهی می شد، در نبردهای مسلحانه رود اردن شرکت می جستند و حماسه می آفریدند. بطوریکه عرفات به طرفدارانش می گفت: «من عملیاتی مانند شیوخ از شما می خواهم». و در نواز غزه نیز جمعی از اسلام گرایان در قالب نیروهای آزادیبخش مردمی که در واقع باقیمانده ارتش فلسطین بودند در عملیات بر ضد اشغالگران یهودی مشارکت می کردند. بعد از شکست ۱۹۶۷ گرایش های اسلامی رو به فزونی گذاشت؛ آنها از گروههای چپ و لائیک ناامید شده بودند و موج اسلام خواهی سراسر فلسطین را فرا گرفت. جنبش اسلامی از غیاب حاکمیت مصر و دستور موشه دایان وزیر دفاع وقت رژیم اشغالگر به نیروهای خود در کرانه باختری و نوار غزه که متعرض مذهب، مناسک و ناموس فلسطینیان نشوند و باعث تحریک و از سرگیری فعالیت اسلامی نشوند، خیلی استفاده کرد

را تا آستانه شکست عقب راندند و کار بجایی رسید که انگلیسها ملک فاروق شاه مصر و حکام دیگر عرب را برای پذیرش آتش بس با یهود و فراخواندن مجاهدین از فلسطین تحت فشار قرار دادند، که نتیجه آن موجب بیرون رفتن مجاهدین از فلسطین شد.^(۸) در غزه که از سال ۱۹۴۸ تحت حاکمیت مصر در آمده بود، مبارزان جنبش اسلامی آن ترغیب شدند تا ضمن آگاهی دادن به مردم و بسط دعوت اسلامی در مدارس، هزاران جوان را به عضویت بگیرند و تحت تأثیر فعالیت های جهادی مصریها علیه انگلیس در اسماعیلیه و سوئز، به فکر عملیات مشابهی افتادند. در همین رابطه عده ای از جوانان نظیر خلیل الوزیر (ابو جهاد)، اسعد الصفطاوی و صلاح خلف و سایرین که از دانش آموزان دوره دبیرستان بودند اقدام به تشکیل سازمان جوانان انتقام جو و گردان حق کرده و عملاً نیز عملیات نظامی را هر چند محدود به مورد اجرا گذاشتند. در همین دوران نیز احمد یاسین، عبدالفتاح دخان، کمال عدوان و یوسف النجار که دانش آموز بودند به اخوان پیوستند.

نهضت اسلامی و انقلاب جمال عبدالناصر

جمال عبدالناصر در سال ۱۹۵۲ فعالیت اسلامگرایان را ممنوع اعلام کرد و بسیاری از رهبران آنها، به خصوص محمد فرغلی و یوسف طلعت از فرماندهان جهاد علیه انگلیس در فلسطین و کانال سوئز را اعدام کرد.^(۹) با توجه به این سخت گیریها و اعمال محدودیت از سوی نیروهای امنیتی مصر فعالان جهاد در غزه خود را مخفی کردند و به فکر تغییر نام افتادند. خلیل الوزیر و همفکرانش با کار کردن روی جوانان اخوان و متقاعد ساختن برخی از آنان در فاصله زمانی ۱۹۵۸ تا ۱۹۵۹ جنبش رهایی بخش فلسطین «الفتح» را علیرغم مخالفت رهبریت با صیغه غیر اسلامی و با شعار آزادی فلسطین بوسیله مبارزات مسلحانه تشکیل دادند. یاسر عرفات که از دوران کودکی همراه پدرش در مصر بسر می برد و در اجتماعات آنان شرکت می کرد به سازمان فتح پیوست. اعضای بلند پایه فتح مانند صلاح خلف با توجه به فضای کمونیستی و چپ گرایی که بعدها بر رهبریت آنها حاکم شد و به دلیل ارتباطی که انقلاب فلسطین

بعد از
شکست ۱۹۶۷
گرایش های
اسلامی رو به
فزونی
گذاشت؛ آنها از
گروههای چپ
و لائیک
ناامید شده
بودند و موج
اسلام خواهی
سراسر
فلسطین را فرا
گرفت.

نماینده‌گی‌هایی در خان‌یونس، النصیرات و روستای جبالیادایر کرد. اما در افتتاح شعبه‌های دیگر با مخالفت اشغالگران مواجه شدند.

موج اسلام‌گرایی از نوار غزه به سرزمینهای اشغالی سال ۱۹۴۸ نیز سرایت کرد و جریان‌ات الحادی و کمونیستی رو به افول گذاشتند و جریان اسلامی توانست شوراهای شهر و روستا را به دست بگیرد. بهترین دستاورد جنبش اسلامی را در نوار غزه می‌توان احداث دانشگاه اسلامی در سال ۱۹۸۰ دانست که سازمان فتح و گروه‌های لائیک و کمونیست بسیار کوشیدند تا آن را از مسیر اسلامی منحرف سازند که با پایداری و مقاومت سرسختانه گروه‌های اسلامی این توطئه خنثی شد.

بدین ترتیب تعداد کثیری از جوانان مسلمان با ایده‌های اسلامی از دانشگاه فارغ‌التحصیل می‌شدند که در رشته‌های مختلفی مهارت داشتند و بعدها به حماس می‌پیوستند. جریان اسلام‌گرا همچنین توانست در انتخابات شوراهای دانشجویی در دانشگاه غزه و کرانه باختری و انتخابات سندیکاهای گوناگون موفقیت‌هایی بدست آورد. موفقیت دیگر آن افزایش تعداد مساجد غزه از ۲۰۰ باب به ۶۰۰ باب است.

در سال ۱۹۸۰ تشکل نظامی اسره‌پ‌الجهاد را در روستاهای الخلیل، ام‌الفحم و کفر قاسم بنیان نهاد. در سال ۱۹۸۳ جنبش خواست دست به عملیات نظامی بزند به همین خاطر حدود ۳۰ قبضه سلاح از تاجر اسلحه خریداری کرده بود که این طرح بوسیله یک تاجر اسلحه که با اسرائیل ارتباط داشت لو رفت و بسیاری از سران حرکت از جمله شیخ احمد یاسین دستگیر شدند و شیخ همه مسئولیت‌ها را به عهده گرفت تا تشکیلات نظامی ایمن باقی بماند. و بالاخره در نخستین روز ماه مبارک رمضان ۱۹۸۵ طی مبادله سه اسیر اسرائیلی که توسط فرماندهی کل احمد جبریل به اسارت درآمده بودند ۱۲۰۰ فلسطینی از جمله شیخ احمد یاسین از زندان آزاد شدند.

جریان اسلام‌گرا پس از تحکیم ریشه‌هایش در میان ملت فلسطین عملیات نظامی را مجدداً آغاز کرد. به گفته شیخ احمد یاسین رحمه‌الله، در تاریخ ۱۹۸۷/۱۱/۱۷ تصمیم به شروع مجدد عملیات نظامی گرفتیم و

و شیخ احمد یاسین، عبدالفتاح دخان و تنی چند کار بازسازی تشکیلاتی را بر عهده گرفتند و به تربیت نسل جوان در مساجد پرداختند. از آن جوانان می‌توان موسی ابو‌مرزوق، فتحی شقاقی، عبدالعزیز رنتیسی و صلاح شحاده را نام برد که بعدها از رهبران حماس و جهاد اسلامی شدند.^(۸)

نقش مساجد و تربیت نسل جوان

شیخ احمد یاسین رحمه‌الله و همراهان وی کار تربیت نسل مجاهدان مسلمان را از مدارس، مساجد و جلسات قرآنی در منازل شروع کردند و کار مسجدسازی و در کنار آن مراکز ورزشی، انجمن‌های اسلامی، مؤسسات خیریه، مهد کودک، و مدارس و دانشگاه‌ها را در دستور کار خود قرار دادند و به موازات این اقدام گروه‌های سرود و تئاتر اسلامی را با هدف مقابله با گروه‌های موسیقی و آوازخوانی، رقص و بی‌بندوباری، و برگزاری جشنهای شادی در مناسبت‌های ویژه اسلامی و مراسم ازدواج تشکیل دادند و در همین رابطه درگیریهایی در محلات و دانشگاه‌ها با لائیک‌ها و کمونیست‌ها در غزه روی داد؛ برای مثال درگیری با کمونیست‌ها در جمعیت هلال احمر غزه و نیز درگیری با فتح و لائیک‌ها در دانشگاه اسلامی غزه منجر به شهادت تعدادی از جوانان و هواداران جنبش اسلامی نظیر دکتر اسماعیل الخطیب و خالد قشطه در غزه و محمود الحاج و جبر الضمیری در کرانه باختری بدست نیروهای سازمان فتح شد. با این همه جنبش اسلامی ترجیح داد انتقام شهیدانش را نگیرد تا مبادا درگیر جنگ داخلی شود که مورد خواست دشمن اشغالگر است، و هدف خود را در این مقطع تربیت نسل جوان مسلمان می‌دانست که پیشگام جهاد و رهایی شود.

جنبش اسلامی با تلاش بسیار شیخ احمد یاسین و با وساطت ریش سفیدان، مفتی و افراد سرشناس و پس از چند نوبت مخالفت اشغالگران یهودی سرانجام توانست مجوز فعالیت «مجمع بزرگ اسلامی» را بگیرد که این طرح شامل مسجد، ورزشگاه، مهد کودک، مدرسه و انجمن خیریه بود و از این پس فعالیت جنبش اسلامی تحت عنوان مجمع اسلامی پی گرفته شد که به «مجمع‌یون» مشهور شدند و مجمع

با این همه جنبش اسلامی ترجیح داد انتقام شهیدانش را نگیرد تا مبادا درگیر جنگ داخلی شود که مورد خواست دشمن اشغالگر است،

بسیاری از رهبران آن دستگیر شدند از آن جمله شیخ احمد یاسین رحمه الله که در سال ۱۹۹۷ با وساطت ملک حسین پادشاه اردن از زندان آزاد شد.

قابل ذکر است که حماس دو بخش سیاسی و نظامی دارد و کادر اصلی رهبری حماس خصوصاً شاخه نظامی آن سری و غیر علنی است. حماس اسرائیل را به رسمیت نمی شناسد و مخالف قرارداد اسلو است که بین ساف و اسرائیل بسته شد. هدف کوتاه مدت حماس اخراج یهودیان و اسرائیل از فلسطین است و در بلندمدت تشکیل حکومت اسلامی در فلسطین را در دستور کار دارد.

حماس در دوزمینة محوری فعالیت دارد: اول فعالیت در زمینة های اجتماعی که بنای مدارس و بیمارستانها و دیگر همکاریهای اجتماعی در کرانه باختری و نوار غزه را پیش می برد.

زمینة دوم فعالیت های حماس جنبه نظامی دارد؛ حماس شاخه نظامی اش را با نام مجاهدین فلسطینی در بدو تأسیس تشکیل داد که رهبری آن با شهید صلاح شحاده بود و در سال ۱۹۹۱ با اعلام تأسیس گردانهای عزالدین القسام وارد مرحله نوبی از مبارزاتش شد که عملیات استشهادی و ساخت موشکهای القسام ۱ و ۲ بهترین دستاوردهای این گردان است. در سال ۱۹۹۶ گردانهای عزالدین القسام چندین حمله استشهادی علیه اهداف اسرائیلی را به اجرا در آورد که ۶۰ کشته بر جای گذاشت. همچنین مسئولیت حمله در قدس را به عهده گرفت که ۱۵ کشته بر جای گذاشت و این عملیات باعث توقف سازش ساف و اسرائیل شد.

عرفات و حکومت خودگردان، حماس را رقیب جدی خود می داند و خواستار به رسمیت شناختن حکومت خودگردان، قرارداد اسلو و توقف عملیات علیه اسرائیل هستند. ولی حماس به این خواسته ها تن نداده است و آنرا مترادف با از بین رفتن خود و آرمانهای ملت فلسطین می داند؛ زیرا به اسرائیل حق اشغال فلسطین را می دهد. نیروهای حکومت خودگردان در سال ۱۹۹۶ عملیات گسترده ای علیه حماس به اجرا در آوردند و دوهزار نفر از اعضای آنرا دستگیر کردند و مساجد حماس را در غزه به دست گرفتند. تاکنون چندین درگیری بین حماس و

اولین عملیات در مناطق شمالی غزه یعنی جالیات و بیت حانون صورت گرفت. چند انفجار و تیراندازی به سوی اشغالگران رخ داد ولی آنها تلفات خود را اعلام نکردند.^(۱)

انتفاضه و اعلام موجودیت حماس

سرانجام حرکت مقاومت اسلامی فلسطین «حماس» اولین بیانیه خود را در تاریخ ۱۹۸۷/۱۲/۱۴ و پس از شروع انتفاضه اول منتشر کرد.

انتفاضه (قیام مردم فلسطین) ناشی از چندین علت بود، از آن جمله استقرار و حاکمیت نهضت اسلامی در میان مردم و بسیج و تحریک آنها برای جهاد و مقابله با دشمن و دادن حکم جهاد فی سبیل الله از سوی علماء و خطیبان به کسانی که با سنگ مبارزه می کنند و همچنین شهید دانستن افرادی که در این درگیریها کشته می شدند، حرکت انتفاضه را شکل داد.

درگیریهای انفعالی مردم با صهیونیستها در برابر اقدامات آنها در بعضی از مناسبتهای اسلامی همچون مساجد یا بنای آن، تعدی و آزار و اذیت جمعی از دانشجویان و دختران فلسطینی نظیر آنچه در دانشگاه اسلامی غزه داد، شهادت چهار عضو الجهاد الاسلامی^(۲) در الشجاعیة غزه، درگیری با سربازان صهیونیست و به صحنه آمدن مردم، همچنین موفقیت احمد جبریل در مبادله اسرا و بسیاری از عوامل سبب شد تا مردم منتظر جرقه ای شوند تا بتوان با آن آتش خشم علیه یهود را شعله ور ساخت و بالاخره این حادثه رخ داد و آتش انتفاضه شعله ور شد و آن روز ۸/۱۲/۱۹۸۷ بود که یک صهیونیست کینه توز با کامیون خود خودروهای کارگران فلسطینی را زیر گرفت که در اثر آن چهار نفر کشته و شماری مجروح شدند، و بدین ترتیب انتفاضه فلسطین آغاز شد.

حماس بعد از انتفاضه

از شروع انتفاضه تاکنون حماس بزرگترین و نیرومندترین سازمان در مبارزه با صهیونیستها شناخته شده است و مهم ترین قدرت در داخل سرزمینهای اشغالی به شمار می آید. حماس دارای پایگاه مهمی در نوار غزه است و طرفداران آن هزاران نفر را در بین طبقات ملت فلسطین در بر می گیرند و تاکنون آمار دقیقی از اعضای آن بدست نیامده است. در سال ۱۹۸۹

✓ در سال
۱۹۹۱ با اعلام
تأسیس
گردانهای
عزالدین
القسام وارد
مرحله نوبی از
مبارزاتش شد
که عملیات
استشهادی و
ساخت موشکهای
القسام ۱ و ۲ از
بهترین
دستاوردهای
این گردان است.

و الميثاق، تأليف: عبدالله عزام، ص: ۵۹-۵۴، مكتب خدمات
المجاهدين پيشاور، ۱۹۸۹ م.

۳- حماس و آرمان فلسطين، ص: ۴، دفتر حماس در تهران.

۴- حماس، عبدالله عزام، ص: ۷۰، مكتب خدمات المجاهدين
پيشاور، ۱۹۸۹ م.

۵- حماس و آرمان فلسطين، ص: ۶، دفتر حماس در تهران.

۶- ساف به عنوان نماينده رسمي فلسطينيان غير يهودی در بسياری
از کشورها و مجامع بين المللی شناخته می شود. رئيس هيئت
اجرائی آن ياسر عرفات رهبر سازمان فتح است و هيئت اجرائی
از سه عضو فتح (به اضافه عرفات) دو عضو سازمان الصاعقه، يك
عضو جبهة خلق، يك عضو جبهة دموكراتيك و پنج تن ديگر
تشكيل می شود. (دانشنامه سياسی، داریوش آشوری، انتشارات
مرواريد، تهران ۱۳۸۱).

۷- شهيد عبدالله عزام در سال ۱۹۴۱ در جنين بدنيا آمد و از کودکی
به جنبش اسلام خواهی پیوست. در سال ۱۹۷۳ از دانشگاه الازهر
دکترای اصول فقه گرفت؛ او دوتنگری مخلص و مجاهدی نستوه
بود. ایشان پس از تدریس در دانشگاه های اردن و ملک عبدالعزيز
جده، تدریس در دانشگاه اسلامی اسلام آباد رانیز در سال ۱۹۸۴
رها کرد و برای رسیدن به هدف بلندش که سر بلندی اسلام و
اعلاي کلمة الله بود به صف جهاد در افغانستان پیوست. شيخ
عبدالله عزام پس از انجام خدمات بسياری به جهاد و مجاهدين و
تربيت جوانان مسلمان و تأليف کتابهای پيرامون جهاد در روز
جمعه ۲۶ ربيع الاول ۱۴۱۰ هـ همراه دو فرزندش در پيشاور به دست
دشمنان اسلام به شهادت رسید. (رجوع کنید به کتاب «عبدالله
عزام احداث و مواقف» از عدنان علی رضا النحوی، دارالنحوی،
ریاض، ۱۴۱۴ هـ.

۸- حماس و آرمان فلسطين، ص: ۷۱.

۹- حماس و آرمان فلسطين، مصاحبه شيخ احمد ياسين.

۱۰- حركة الجهاد الاسلامی توسط فتحی شقاقی که از اعضای
جنبش اخوان المسلمین بود در سال ۱۹۸۰ بارویکرد مبارزه نظامی
تشكيل شد. (انتفاضه حماسه مقاومت فلسطين، جميله کدیور، ص:
۳۳۵، مصاحبه ابراهيم غوشه، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۷۵).

۱۱- به نقل از سایت شيخ احمد ياسين.

سرويس های امنیتی حکومت خودگردان رخ داده
است. علیرغم این فشارها حماس از مقابله به مثل
خودداری کرده است تا مبادا جنگ داخلی در بگیرد
که به صلاح اسرائيل است.^(۱)

بعد از سرگیری انتفاضه مسجدالاقصى که سبب آن
ورود شارون به حرم مقدس در ۲۸/۹/۲۰۰۰ بود،
حماس تاکنون نزدیک به هفتاد درصد عملیات علیه
اسرائیل را انجام داده است و بسياری از رهبرانش از
جمله بنیانگذارش شيخ احمد ياسين، جانشينش دکتر
عبدالعزیز رنتیسی و مؤسس گردانهای عزالدین
القسام صلاح شحاده را از دست داده است.

خالد مشعل که در سوریه بسر می برد ریاست دفتر
سیاسی و مسئولیت امور خارجی جنبش حماس را
به عهده دارد. حماس پس از شهادت رنتیسی به دلایل
امنیتی رهبر خود در سرزمینهای اشغالی را اعلام نکرد.
حماس راه خود را تا آزادی سرزمین فلسطين ادامه
خواهد داد و وعده انتقام شهادتش را از اسرائيل
متحقق خواهد کرد. حماس چنان در ملت فلسطين
ریشه دوانده که مهار آن برای اسرائيل مشکل به نظر
می رسد.

به امید آزادی قدس شریف و سر بلندی ملت سرفراز
و مجاهد فلسطين « و ما ذالك علی الله بعزیز».

پاورقی:

۱- صدای فلسطين اسلامی، شماره: ۳۹، دفتر حماس، تهران، بهمن
۸۱.

۲- حماس حركة المقاومة الإسلامية في فلسطين الجذور التاريخية

☑ حماس

چنان در ملت
فلسطين ریشه
دوانده که
مهار آن برای
اسرائیل مشکل
به نظر
می رسد.

